

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра ентомології, інтегрованого захисту та карантину рослин

ЗАТВЕРДЖЕНО

Факультет захисту рослин,
біотехнологій та екології

Протокол № 9 «21» травня 2026 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

УПРАВЛІННЯ ЧИСЕЛЬНІСТЮ КОМАХ-ФІТОФАГІВ

Галузь знань_ Н «Сільське, лісове, рибне господарство та ветеринарна медицина»

Спеціальність Н1 «Агрономія»

Освітня програма Захист рослин

Факультет Захисту рослин, біотехнологій та екології

Розробник: Кава Л.П., к. с.-г. наук, доцент

Опис навчальної дисципліни «Управління чисельністю комах-фітофагів»

Предмет «Управління чисельністю комах-фітофагів» вивчає різні механізми впливу на зміну чисельності комах-фітофагів, трофічні фактори (кількість, якість і доступність їжі) та способи створення оптимальних співвідношень між корисними та шкідливими видами (застосування трихограми, агротехнічні заходи, створення квіткового конвеєру для збереження та накопичення корисних комах. Дисципліна передбачає: вивчення впливу стабілізуючого та дестабілізуючого факторів на управління чисельністю комах-фітофагів; вміння обґрунтувати застосування різних факторів (абіотичного, антропогенного, біотичного та ін.) на управління чисельністю комах-фітофагів; оволодіння теоретичними основами взаємодії різних механізмів на зміну чисельності комах-фітофагів, які поділяють на модифікуючі (кліматичні та інші геофізичні фактори), регулюючі (природні вороги, внутрішньовидові відносини), а також трофічні фактори (кількість, якість і доступність їжі).

Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь		
Освітній ступінь	<i>Магістр</i>	
Спеціальність	<i>НІ «Агрономія»</i>	
Освітня програма	<i>Захист рослин</i>	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	<i>Нормативна</i>	
Загальна кількість годин	<i>90</i>	
Кількість кредитів ECTS	<i>3</i>	
Кількість змістових модулів	<i>2</i>	
Форма контролю	<i>Екзамен</i>	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм здобуття вищої освіти		
	Форма здобуття вищої освіти	
	денна	заочна
Курс (рік підготовки)	<i>1</i>	<i>1</i>
Семестр	<i>2</i>	<i>2</i>
Лекційні заняття	<i>15</i>	<i>2</i>
Практичні, семінарські заняття	<i>15</i>	
Лабораторні заняття		
Самостійна робота	<i>60</i>	<i>72</i>
Кількість тижневих годин для денної форми здобуття вищої освіти:	<i>2</i>	

1. Мета, компетентності та програмні результати навчальної дисципліни «Управління чисельністю комах-фітофагів»

Мета навчити регулювати чисельність комах-фітофагів сільськогосподарських культур та обґрунтувати вибір застосування певного прийому обмеження чисельності фітофагів.

оволодіти сучасними методами регулювання чисельності комах-фітофагів,

засвоїти способи створення оптимальних співвідношень між корисними та шкідливими видами (застосування трихограми, агротехнічні заходи, створення квіткового конвеєру для збереження та накопичення корисних комах, крайові та стрічкові способи застосування інсектицидів, передпосівна обробка насіння, використання економічних порогів шкідливості при застосуванні пестицидів тощо),

навчитися визначати рівні ефективності ентомофагів і ентомопатогенів, що застосовуються

обґрунтувати застосування різних факторів (абіотичного, антропогенного, біотичного та ін.) на управління чисельністю комах-фітофагів.

проводити фенологічні спостереження за фітофагами

проводити обліки чисельності та встановлювати рівні шкідливості комах-фітофагів.

своєчасно виявляти осередки спалаху шкідливих видів комах та підбирати ефективні прийоми та засоби для регулювання їх чисельності.

Перелік навчальних дисциплін, які передують вивченню:

Вивчення навчальної дисципліни «Управління чисельністю комах-фітофагів» ґрунтується на результатах навчання, здобутих під час опанування дисциплін бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю «Захист і карантин рослин»: «Агрозоологія», «Загальна ентомологія», «Сільськогосподарська ентомологія», «Біологічний захист рослин».

Набуття компетентностей:

інтегральна компетентність (ІК):

ІК Здатність особи розв'язувати складні задачі і проблеми у сфері захисту і карантину рослин при здійсненні професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК 2. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК 4. Здатність розробляти та управляти проектами.

ЗК 6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні (фахові) компетентності (ФК)

СК 2. Здатність розробляти та реалізовувати програми і проекти у сфері захисту і карантину рослин з урахуванням усіх аспектів вирішуваної проблеми, зокрема, технічних, з використанням GPS-навігації, виробничі, експлуатаційні, комерційні, правові, питання охорони праці та навколишнього середовища.

СК 3. Здатність використовувати ефективні методики визначення та ідентифікації шкідливих організмів, проводити фітосанітарну діагностику хвороб рослин, комах, кліщів, нематод, гризунів та бур'янів за стадіями розвитку і етапами органогенезу рослин.

СК 5. Здатність встановлювати та оцінювати сезонну і багаторічну динаміку чисельності регульованих шкідливих організмів та високоефективно застосовувати методи їх ліквідації.

СК 6 Здатність розробляти комплексні заходи із захисту і карантину рослин для підприємств, установ, організацій усіх форм власності згідно з законодавством ЄС з питань карантину і захисту рослин.

Програмні результати навчання:

РН 2. Відшукувати потрібну інформацію у науково-технічній літературі, базах даних та інших джерелах, аналізувати і оцінювати наявну інформацію.

ПР 3. Здійснювати техніко-економічні розрахунки проектно-конструкторських рішень, аналізувати та оцінювати їх ефективність, екологічні та соціальні наслідки на коротко- та довгострокову перспективу.

РН 5. Обирати, розробляти і застосовувати з урахуванням новітніх досягнень науки і виробництва ефективні методи захисту рослин від шкідливих організмів з використанням інформації щодо фітосанітарного стану, прогнозів, екологічної ситуації і економічної доцільності.

РН 6. Розробляти програми і здійснювати польові, вегетаційні і лабораторні дослідження із захисту рослин у непередбачуваних умовах з використанням сучасної апаратури і обчислювальних засобів.

РН11. Вільно спілкуватися усно і письмово державною та іноземною мовами з професійних і наукових питань, обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, проектів, інновації та/або управління виробництвом у галузі аграрних наук та продовольства.

2. Програма та структура навчальної дисципліни:

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							заочна форма						
	тижні	усього	У тому числі					усього	У тому числі					
			л	п	л а б	ін д	с. р		л	п	ла б	ін д	с. р	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Змістовий модуль 1. Основи регулювання чисельності комах-фітофагів. Особливості регулювання чисельності комах-фітофагів у посівах зернових, зернобобових та овочевих культур														
Тема 1. Біоценотичні основи регулювання чисельності комах-фітофагів. Методи управління агроценозами.	1,2	10	2	2			6							12
Тема 2. Особливості регулювання чисельності комах-фітофагів у посівах зернових та зернобобових культур	3,4	14	2	2			10							10
Тема 3. Особливості управління чисельністю комах-фітофагів овочевих культур	5,6	10	2	2			6							10
Разом за змістовим модулем 1	34		6	6			22							
Змістовий модуль 2. Особливості регулювання чисельності комах-фітофагів у посівах технічних, плодкових, ягідних культур та зерна і зернопродуктів у період зберігання														
Тема 4. Особливості регулювання чисельності фітофагів картоплі та цукрового буряка	7,8	14	2	2			10							10
Тема 5. Особливості управління чисельністю фітофагів олійних культур	9, 10, 11	14	3	3			8							10
Тема 6. Особливості управління чисельністю фітофагів плодкових насаджень і ягідних культур	12, 13	14	2	2			10							10
Тема 7. Використання дронів, сенсорів і супутникових технологій у сучасних системах управління	14, 15	14	2	2			10							10

чисельністю комах-фітофагів													
Разом за змістовим модулем 2	56	9	9			38							
Усього годин	90	15	15			60	74	2					72

3. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Біоценотичні основи регулювання чисельності комах-фітофагів. Методи управління агроценозами.	3
2.	Особливості регулювання чисельності комах-фітофагів у посівах зернових та зернобобових культур	2
3.	Особливості управління чисельністю комах-фітофагів овочевих культур	2
4.	Особливості регулювання чисельності фітофагів картоплі та цукрового буряка	2
5.	Особливості управління чисельністю фітофагів олійних культур	2
6.	Особливості управління чисельністю фітофагів плодових насаджень і ягідних культур	2
7.	Особливості управління чисельністю фітофагів зерна і зернопродуктів у період зберігання	2

4. Теми лабораторних (практичних, семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Визначення комах-фітофагів зернових злакових культур та регулювання їх чисельності: Визначення сисних фітофагів злакових культур. Визначення шкідників, що пошкоджують зерно. Вибір методів та заходів управління чисельністю шкідників злакових культур. Складання календарного плану із регулювання чисельності фітофагів на злакових культурах.	3
2	Розробка заходів регулювання чисельності комах-фітофагів кукурудзи Визначення сисних фітофагів кукурудзи Визначення та моніторинг кукурудзяного стеблевого метелика і бавовникової совки.	2

	<p>Вибір методів та заходів управління чисельністю фітофагів кукурудзи.</p> <p>Складання календарного плану із регулювання чисельності фітофагів на кукурудзі.</p>	
3	<p>Визначення та вивчення комах-фітофагів зернобобових культур та регуляторів їх чисельності:</p> <p>Визначення сисних фітофагів зернобобових культур.</p> <p>Визначення шкідників коренів (бульбочкових довгоносиків)</p> <p>Визначення шкідників, що пошкоджують зерно.</p> <p>Встановлення строків шкідливості основних видів фітофагів.</p> <p>Складання календарного плану із регулювання чисельності фітофагів на зернобобових культурах</p>	2
4	<p>Визначення та вивчення комах-фітофагів технічних культур та регуляторів їх чисельності</p> <p>Визначення фітофагів цукрового буряку.</p> <p>Визначення шкідників, що пошкоджують соняшник.</p> <p>Встановлення строків шкідливості основних видів фітофагів.</p> <p>Вибір методів за заходів управління чисельністю шкідників технічних культур</p> <p>Складання календарного плану із регулювання чисельності фітофагів на технічних культурах.</p>	2
5	<p>Визначення та вивчення комах-фітофагів овочевих культур та регуляторів їх чисельності:</p> <p>Визначення фітофагів овочевих культур.</p> <p>Встановлення строків шкідливості основних видів фітофагів.</p> <p>Вибір методів за заходів управління чисельністю шкідників овочевих культур</p> <p>Складання календарного плану із регулювання чисельності фітофагів на овочевих культурах</p>	2
6	<p>Визначення та вивчення комах-фітофагів у плодкових насадженнях та регулювання їх чисельності:</p> <p>Визначення сисних шкідників</p> <p>Визначення листогризучих шкідників</p> <p>Визначення шкідників генеративних органів</p> <p>Визначення шкідників скелетних частин</p> <p>Встановлення строків шкідливості основних видів фітофагів.</p> <p>Вибір методів за заходів управління чисельністю шкідників плодкових культур</p> <p>Складання календарного плану із регулювання чисельності фітофагів на плодкових культурах</p>	2
7	<p>Визначення та вивчення комах-фітофагів ягідних насаджень та регулювання їх чисельності:</p> <p>Визначення шкідників ягідних культур</p> <p>Визначення листогризучих та плодопошкоджуючих фітофагів.</p> <p>Встановлення строків шкідливості основних видів фітофагів.</p>	2

	Вибір методів за заходів управління чисельністю шкідників ягідних культур Складання календарного плану із регулювання чисельності фітофагів на ягідних культурах	
	Разом	15

5. Теми самостійної роботи.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття про популяцію та вид	4
2	Типи популяцій	4
3	Структура популяції	4
4	Паразитизм, хижацтво та симбіоз	4
5	Прогноз розвитку комах-фітофагів	4
6	Сума ефективних температур	4
7	Ентомофаги з родини кокцизелід	4
8	Інтродуковані ентомофаги та їх використання для регулювання чисельності комах-фітофагів	4
9	Діапауза комах	4
10	Організаційно-господарські заходи управління чисельністю комах-фітофагів	4
11	Біотехнічний метод управління чисельністю комах-фітофагів	4
12	Інтегрований захист рослин	4
13	Значення карантину рослин для стримування поширення підкарантинних видів	4
14	Господарська ефективність заходів захисту рослин від шкідників	4
15	Економічна ефективність заходів захисту рослин від шкідників	4
	Разом	60

6. Методи та засоби діагностики результатів навчання:

- письмове опитування;
- співбесіда;
- тестування;
- захист практичних робіт;

- самооцінювання

7. Методи навчання:

- метод проблемного навчання;
- метод практико-орієнтованого навчання;
- кейс-метод;
- метод навчання через дослідження;
- метод командної роботи, мозкового штурму;
- індивідуальна науково-дослідна робота.

8. Оцінювання результатів навчання.

Оцінюють знання здобувача вищої освіти за 100-бальною шкалою, яку переводить у національну оцінку згідно з чинним «Положенням про екзамени та заліки у НУБіП України».

8.1. Розподіл балів за видами навчальної діяльності

Вид навчальної діяльності	Результати навчання	Оцінювання
Модуль 1. Основи регулювання чисельності комах-фітофагів. Особливості регулювання чисельності комах-фітофагів у посівах зернових, зернобобових та овочевих культур		
Практична робота 1.	Вміти контролювати чисельність комах-фітофагів у посівах зернових культур та обґрунтувати вибір застосування певного прийому обмеження чисельності фітофагів	20
Практична робота 2.	Вміти контролювати чисельність комах-фітофагів у посівах кукурудзи та обґрунтувати вибір застосування певного прийому обмеження чисельності фітофагів	20
Практична робота 3.	Вміти контролювати чисельність комах-фітофагів у зернобобових та обґрунтувати вибір застосування певного прийому обмеження чисельності фітофагів	20
Самостійна робота		10
Модульна контрольна робота 1.		30
Разом за		100

модулем 1		
Модуль 2. Особливості регулювання чисельності комах-фітофагів у посівах технічних, плодкових, ягідних культур та зерна і зернопродуктів у період зберігання		
Практична робота 4	Знати вплив стабілізуючого та дестабілізуючого факторів на управління чисельністю комах-фітофагів. Вміти регулювати чисельність комах-фітофагів у посівах ріпака	15
Практична робота 5	Вміти регулювати чисельність комах-фітофагів у посівах соняшника	15
Практична робота 6	Вміти регулювати чисельність комах-фітофагів у посівах буряка цукрового	15
Практична робота 7	Вміти регулювати чисельність комах-фітофагів у насадженнях плодкових культур	15
Самостійна робота		10
Модульна контрольна робота 2.		30
Разом за модулем 2		100
Навчальна робота	$(M1 + M2)/2 * 0,7 \leq 70$	
Екзамен		30
Разом за курс	$(\text{Навчальна робота} + \text{екзамен}) \leq 100$	

8.2. Шкала оцінювання знань здобувача вищої освіти

Рейтинг здобувача вищої освіти, бали	Оцінка за національною системою (екзамени/заліки)
90 – 100	відмінно
74–89	добре
60–73	задовільно
0–59	незадовільно

8.3. Політика оцінювання

Політика щодо дедлайнів та перескладання:	Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (-20 балів із 70). Перескладання модулів відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).
--	---

Політика щодо академічної доброчесності:	Списування під час контрольних робіт та екзаменів заборонені (в т.ч. із використанням мобільних девайсів). Курсові роботи, реферати повинні мати коректні текстові посилання на використану літературу
Політика щодо відвідування:	Відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за яке нараховуються бали. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням із керівником курсу.

9. Навчально-методичне забезпечення

- ~ електронний навчальний курс навчальної дисципліни «Управління чисельністю комах-фітофагів» (<https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=2060>);
- ~ конспекти лекцій та їх презентації (в електронному вигляді);
- ~ підручники, навчальні посібники, практикуми;
- ~ методичні матеріали щодо вивчення навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти денної та заочної форм здобуття вищої освіти

10. Рекомендовані джерела інформації

Основна

1. Кава Л.П., Лікар Я.О., Станкевич С.В., Стефановська Т.Р., Статкевич О.І. Управління чисельністю комах-фітофагів: підручник, Київ: НУБіП України, 2024. 320 с.
2. Білик М.О. Біологічний захист рослин від шкідливих організмів: підручник. Харків: Майдан, 2022. 356 с.
3. Інтегрований захист рослин: підручник / В. М. Писаренко та ін. Полтава, 2020. 243 с.
4. Засоби захисту рослин від шкідливих організмів: навч. посіб. / Станкевич С.В. та ін. Житомир: Видавництво Рута, 2023. 428 с.

5. Кава Л.П., Лікар Я.О. Управління чисельністю комах-фітофагів: навчальний посібник. Київ: Компринт, 2019. 260 с.
6. Кава Л.П. Лікар Я.О., Статкевич О.І. Методичні рекомендації до виконання практичних робіт з дисципліни «Управління чисельністю комах-фітофагів» для підготовки здобувачів ступеня вищої освіти ОС «Магістр» із спеціальності 202 «Захист і карантин рослин», Київ: ВЦ НУБіП України, 2024. 23 с
7. Писаренко В. М., Піщаленко М. А., Поспелова Г. Д., Горб О. О., Коваленко Н. П., Шерстюк О. Л. Інтегрований захист рослин. Полтава, 2020. 247 с.
8. Туренко В.П. Новітній асортимент засобів захисту рослин від шкідливих організмів: навч. посіб. / В.П. Туренко, М.О. Білик, В.І. Мартиненко та ін. Харків: Майдан, 2021. 356 с.

Допоміжна

1. Мілкус Б.Н., Балаган Г.О. Методичні рекомендації з дисципліни «Інтегрований захист рослин» до проведення лабор.-практичн. занять. Ч.1. Одеса: ОДАУ, 2020. 34с.
2. Деменко В. М. Ентомологія: навч. посіб. Суми: СНАУ, 2019. 440 с.
3. Окрушко С.Є. Інтегрований захист рослин. Метод. вказівки для самост. роботи студентів факультету агрономії та лісівництва денної форми навчання галузі знань 20 "Аграрні науки та продовольство" спеціальності 202 "Захист і карантин рослин". Вінниця: ВНАУ, 2020. 17 с.
4. Окрушко С.Є. Інтегрований захист рослин. Метод. вказівки для виконання практичних робіт для студентів факультету агрономії та лісівництва денної форми навчання галузі знань 20 "Аграрні науки та продовольство" спеціальності 202 "Захист і карантин рослин". Вінниця: ВНАУ, 2020. 36 с

5. Дудник А.В. Сільськогосподарська ентомологія. Миколаїв: МДАУ, 2021. 389 с.
6. Крутякова В.І. Масове розведення ентомокультур у програмах біологічного захисту рослин. Київ: Аграрна наука, 2020. 276 с.

Інформаційні ресурси

1. Управління чисельністю комах-фітофагів
<https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=2060>
2. Журнал: Карантин і захист рослин – режим доступу:
http://archive.nbuuv.gov.ua/Portal/chem_biol/Kizr/
3. Наукова бібліотека Національного університету біоресурсів і природокористування України. – режим доступу:
<https://nubip.edu.ua/structure/library>
4. Навчально-інформаційний портал Національного університету біоресурсів і природокористування України – режим доступу:
<https://elearn.nubip.edu.ua/?redirect=0>